

LOCATIVE VERBAL CONSTRUCTIONS WITH THE PREPOSITION *P'ID* (*'POP'ID*, *Z-P'ID*, *Z-/POP'ID*) IN THE EASTERN STEPPE DIALECTS: SEMANTIC AND FUNCTIONAL VARIATION

Yana Bilyk

Department of Ukrainian Studies, Vinnytsia National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsia, Ukraine

Abstract

Background: The study of syntax on the dialect level shows a small amount of researches devoted to the phrase. The issue of study of verbal phrases with the locative relations in the Eastern Steppe dialects is currently important and little known today.

Purpose: The purpose of the article is to describe the prepositional verbal constructions with spatial semantic relations in the Eastern Steppe dialects of Donetsk region, in particular with the preposition *p'id* (*'pop'id*, *z-p'id*, *z-/pop'id*) in the structural-semantic and functional aspects.

Results: The locative syntaxeme is mostly used with the locative verbs themselves, locative verbs of process and locative verbs of action. Morphological variants of a locative syntaxeme are generic (GC), accusative (AC) and instrumental (IC) cases.

Supporting members of phrases with spatial prepositions are the verbs of various lexical groups, among which the most active are the verbs of motion, physical action, location, presence, condition. Their dependent components are nouns of spatial and specific-subject semantics, much less personal pronouns and substantive adjectives are used in this function.

Discussion: The materials can be used for similar researches of verb phrases of other habitats of the Ukrainian dialect language, and the findings and analysis results will be used in the elaboration of general theoretical issues of dialectology.

Keywords: dialectology, Eastern Steppe dialects, verbal phrases, semantic relations, spatial prepositional constructions, nominal component.

Vitae

Yana Bilyk, Candidate of Philology, Associate Professor of the Department of Ukrainian Studies at Vinnytsia National Pirogov Memorial Medical University. Research interests: syntax, stylistics and culture of the Ukrainian language, dialectology, ethnolinguistics, ethnopsychology, sociolinguistics.

Correspondence: bilik.yana@gmail.com

Ганна Краєвська

УДК 811.161. (477.41)

ПРО ДЕЯКІ ФОНЕТИЧНІ ЯВИЩА В ГОВІРКАХ ЦЕНТРАЛЬНОГО ПОДІЛЛЯ (НА МАТЕРІАЛІ ТЕРМІНОЛОГІЇ ТРАДИЦІЙНИХ НАРОДНИХ РЕМЕСЕЛ)

У статті розглянуто деякі фонетичні явища говірок Центрального Поділля. Це різноманітні фонетичні зміни, що відбуваються в межах сталої довжини слова, та такі, що супроводжуються подовженням чи скороченням слова. Аналіз фонетичних рис центральноподільських говірок репрезентує типові усьому південно-західному діалекту мовні особливості.

Ключові слова: центральноподільські говірки, фонетична варіативність, лексика традиційних народних ремесел.

Діалектне мовлення, строкате, розмаїте, різнобарвне, сьогодні привертає увагу багатьох дослідників. Саме в ньому яскраво спостерігається розвиток мови та динаміка мовних явищ. Діалектне явище як елемент мовної системи нерідко має в межах різних, а іноді й однієї говірки певні відповідники, варіанти (*Dzendzelivs'kyj*). Науковці ж традиційно аналізують структурні, функціональні чи семантичні відмінності діалектного мовлення. Як зауважує П. Ю. Гриценко, відмінність як центральний об'єкт вивчення була превалюючою під час дослідження діалектизмів – особливих диференціюючих елементів говірок, і залишається центральною при вивченні говірок як окремих систем і діалектної мови як макросистеми (*Grytsenko 53*).

Варіативність мови може простежуватися на усіх мовних рівнях, так виокремлюють варіанти: фонетичні, морфологічні, орфоепічні, семантичні, орфографічні, морфемні, фразеологічні, синтаксичні.

Фонетична варіативність на діалектному рівні представлена широким репертуаром співвідносних звуків, протетичними звуками, епентезою, появою вставних звуків, аферезою, метатезою тощо. На думку дослідників, не можна знайти жодної фонемі, яка б не зазнавала змін шляхом заступлень звуковими виявами інших фонем (*Grytsenko 55*). Дослідження варіативності цього мовного рівня неодноразово ставало об'єктом наукових зацікавлень. У чималій кількості різноаспектних діалектологічних праць, зокрема лінгвогеографічних, звернено увагу на фонетичні особливості говірок. Так, фонетичну варіативність на матеріалі діалектного мовлення українців вивчали Л. А. Булаховський (*Bulakhovs'kyu*), П. Ю. Гриценко (*Grytsenko*), Ф. Т. Жилко (*Zhylko*), Я. В. Закревська (*Zakrevs'ka*), А. М. Залеський (*Zales'kyj*), Г. І. Мартинова (*Martynova*), Т. В. Назарова (*Nazarova*), Н. Осташ (*Ostash*), О. В. Юсікова (*Yusikova*) тощо.

У статті ставимо за мету описати звукові відмінності лексем у різних говірках Центрального Поділля. Підтримуючи думку П. Ю. Гриценка, фонетичну варіативність зводимо до двох видів (Grytsenko 56). Насамперед, це зміни, що відбуваються в межах сталої довжини слова. Цей вид фонетичної варіативності в центральноподільських говірках представлено метатезою та субститутивними змінами одного звука в сталому звуковому оточенні. Інший вид репрезентовано змінами, що супроводжуються подовженням чи скороченням слова (протеза, епентеза, елізія)

Джерельною базою слугує лексика традиційних народних ремесел центральноподільських говірок, а саме: деревообробки та плетіння, зібрана автором протягом 2006 – 2009 років за спеціально укладеним питальником.

Найширше в аналізованих говірках представлені консонантні зміни в межах сталої довжини слова. Досліджуваний тип не зумовлений словозміною чи словотворенням. Таке чергування не руйнує цілісності слова та не спричиняє його подальші семантичні зміни. Так, в термінології деревообробних ремесел вдалося зафіксувати 17 випадків заступлення одного приголосного звука іншим:

г → ґ:

¹гул'а → ¹гул'а 'наріст на деревині'; ¹л'іґара → ¹л'і'гара 'товстий брус, який є елементом основи будівлі та кріпиться горизонтально', ¹фра'муга → ¹фра'муга 'верхня частина віконної рами', ¹шуф'рига → ¹шуф'рига 'дерев'яний замок під дерев'яний ключ';

т → д:

трач → драч 'робітник, що розпилює колоди на дошки вручну', тра'чоўн'а → драч'іўн'а 'місце, де здійснюють розпилювання колоди на дошки вручну';

в →:

→ л: в'іст'ро → л'іст'ро 'гострий бік металевої частини сокири, топора, барди, колуна';

→ ф: ў'торн'ік → ф'торн'ік 'інструмент для прорізування уторів';

→ ш: ў'торн'ік → ш'торн'ік 'інструмент для прорізування уторів';

ш →:

→ ч: бар'баиш → бар'дач 'вид сокири';

→ х: шер'шебел' → шер'хебел' 'деревообробний інструмент з напівкруглим різцем для первинної обробки деревини';

→ с: ш'пиц'а → с'пиц'а 'один із декількох елементів колеса, що радіально поєднують центральну частину колеса та обід', ш'ворен' → с'ворен' 'металевий стрижень, що вертикально скріплює передню частину воза';

с → ш:

с'тел'мах → ш'тел'мах 'майстер, що виготовляє дерев'яний транспорт', стел'маиш'а → штел'маиш'а 'місце, де виготовляють дерев'яний транспорт';

з → ж:

зал'ізко → жал'ізко 'металева частини шерхебеля, рубанка, фуганка, фальцгебеля, шпунтубеля тощо';

ж → з:

ж'лукто → з'лукто 'посудина для прання білизни';

д → б:

с'вердлик → с'верблик 'ручний інструмент для свердління деревини з горизонтально розташованою рукою';

к →:

→ ч: сучу'вате → сучу'вате 'дерево з сучками';

→ т: ¹п'ікна ¹д'іжка → ¹п'ітна ¹д'іжка 'дерев'яний посуд з клепок, що розширюється догори та використовується для замішування тіста';

н → м

¹нари → ¹мари 'ноші для домовини'.

Метатеза значно рідше трапляється в центральноподільських говірках. З-поміж лексики деревообробних ремесел вдалося зафіксувати 7 випадків зміни позиції звуків у межах лексеми. Науковці часто пов'язують характер змін при метатезі з евфонією, хоча в досліджуваних говірках це не пов'язано з ритмомелодикою слова: фра'муга → фар'муга 'вентиляційна частина рами вікна', бон'дарство → бод'нарство 'ремесло, що полягає у виготовленні різних видів дерев'яного посуду', ¹бондар → ¹боднар 'майстер, що виготовляє різні види дерев'яного посуду', бонда'риха → бодна'риха 'дружина бондаря', бонда'р'іўна → бодна'р'іўна 'дочка бондаря', гра'барка → гар'барка 'віз для перевезення землі', оґ'лобл'а → го'лобл'а 'одна з двох жердин, у які запрягають коня в однокінній упряжі'.

Притаманні центральноподільським говіркам і вокалічні зміни в межах сталої довжини слова. Насамперед, це чергування о → і: ко'ливорот → ко'ливорт'ит 'ручний інструмент для свердління деревини з вертикально розташованою рукою', чоп → ч'ип 'дерев'яна деталь, якою закривають отвір у бочці'. Зазначена заміна зумовлена збереженням у низці лексем центральноподільських говірок давнього [o] у закритому складі. Спостережено чергування і → у: кад'іб → кадуб 'посуд для сухих речовин'; е → а: к'ручене →

к'ручане 'дерево з плутаним розміщенням волокон', *'лега* → *'лага* 'товстий брусок, який є елементом основи будівлі та кріпиться горизонтально'; *e* → *i*: *'легара* → *'лігара* 'товстий брусок, який є елементом основи будівлі та кріпиться горизонтально'; *o* → *y*: *домо'вина* → *дumo'вина* 'труно', *'жолоб* → *'жолуб* 'низька видовбана посудина для годівлі худоби'.

Типовими для аналізованих говірок є звукові зміни, що впливають на динаміку довжини слова. Найширше представлено появу протетичних звуків, хоча трапляється у говірках і поява вставних звуків, нерегулярна втрата голосних і приголосних.

Протетичні приголосні великою мірою властиві центральноподільським говіркам як і всьому південно-західному діалекту (Zakrevs'ka 73, Shylo 229, Ostash). Найактивніше у мовленні подолян вживається протетичний [г]. Цей звук виявляється як перед наголошеними, так і перед ненаголошеними звуками, переважно [o]: *оброб'л'ати* → *гоброб'л'ати* 'обробляти', *'обух* → *го'бух* 'отвір, у який закладають ручку сокири, топора, барди, колуна', *от'борн'ік* → *год'борн'ік* 'різновид рубанка для вистругування заглибини в деревині', *об'тесувати* → *гоб'тесувати* 'згладжування поверхні деревини', *обко'рувати* → *гобко'рувати* 'процес очищення деревини від кори', *од'земок* → *год'земок* 'найширша частина дерева при землі', *обко'роване* → *гобко'роване* 'деревина без кори', *осе'редок* → *госе'редок* 'центральна частини стовбура дерева', *об'баніл* → *го'бан'іл* 'крайня, округла з одного боку дошка', *о'п'ілки* → *го'п'ілки* 'частинки деревини, що падають з-під пилки', *об'р'ізок* → *гоб'р'ізок* 'залишок деревини', *'обруч* → *гоб'руч* 'з'єднана у формі кола деталь, що утримує клепки разом', *'орчик* → *'горчик* 'одна з двох жердин для запрягання коней'.

Значно менше в межах термінології традиційних народних ремесел представлена протеза [в] перед голосними [o], [y]: *'орчик* → *'ворчик* 'одна з двох жердин для запрягання коней', *'угол* → *'вугол* 'вугілля'.

Іноді фіксуємо протетичний [й] перед [і]: *й'іден* 'один'.

Перед нетиповою сполукою [рж] спостерігаємо появу приставних [і], [и]: *ир'жа*, *ір'жа* 'ржа, іржа'.

У мовленні носіїв аналізованих говірок спорадично фіксуємо появу неетимологічних звуків в середині слова: [б]: *к'л'амра* → *к'л'амбра* 'металева пластинка для скріплення чогось'; [к]: *ш'вор'ін* → *шк'вор'ін* 'металевий стрижень, що вертикально скріплює передню частину воза'.

Широковідомі в центральноподільських говірках заміни [ф] > [хв] > [в], вони продовжують заміни [ф] на [п], [х], [хв], [в], [т], які притаманні всім українським говіркам. Такі заміщення свідчать про незавершення процесу звукових змін. У межах аналізованої лексики вдалося зафіксувати заміни:

ф → *х*: *'фура* → *'хура* 'запряжений віз';

ф → *хв*: *фу'ганок* → *хву'ганок* 'довгий інструмент для вирівнювання поверхні дерева', *фа'соўка* → *хва'соўка* 'маленький інструмент для різання деревини з однією ручкою', *'фана* → *х'вана* 'гострий бік металевого молотка', *фо'рост* → *хво'рост* 'гілля дерев', *'форточка* → *х'ворточка* 'вентиляційна частина рами вікна', *файе'тон* → *хвайе'тон* 'двомісний екіпаж витонченої роботи';

ф → *хв* → *х*: *шта'фети* → *штах'вети* → *шта'хети* 'дерев'яна огорожа з дошок'.

Також для носіїв центральноподільських говірок характерним є використання [н] після [м]. Це типові випадки деформації звукового складу слова у зв'язку зі зміною звукосполук [м] + [й], де з'являється секундарний [н]: *'полумн'а* 'полум'я', *со'ломн'аний* 'солом'яний', *со'ломн'аник* 'плетений із соломи кошик чи великий кіш'.

Фіксуємо також вставні голосні, що здебільшого з'являються при збігові приголосних: *'ночви* → *'ночови* 'дерев'яна довгаста посудина з розширенням доверху для домашнього ужитку'; *гарба* → *гараба* 'вид дерев'яного возу'.

На протигагу фонетичним процесам, що сприяють збільшенню довжини слова, спостерігаємо в центральноподільських говірках втрату звуків у середині слова. Частими є редукція голосного [o] та приголосних [й], [в]. Ці зміни спостерігаються здебільшого за умови сусідства сонорних: *си'ро'ве* → *си'р'ве* 'нещодавно зрізане дерево, яке ще не висохло'; *май'терн'а* → *мас'терн'а* 'місце роботи майстра, що виготовляє вироби різної складності'; *с'тоўпчик* → *с'топчик* 'дерев'яний стовп'.

Спостережено у говірках зникнення голосної на початку слова. Науковці оцінюють таке явище як гіперизм – віддзеркалення процесу появи приставних (Grytsenko): *опо'лоник* → *по'лоник* 'виріб з довгою ручкою, який використовують для зачерпування страв'.

Зміни початку слова також представлено на прикладі приголосного звуку [в]: *втор* → *тор* 'заглибина в дошках, у яку заходить дно бочки'.

Аналіз деяких фонетичних явищ центральноподільських говірок довів існування типових південно-західному діалекту фонетичних особливостей. Широко представлені у говірках явища, що відбуваються в межах сталої довжини слова, та такі, що супроводжуються подовженням чи скороченням слова. Однак, загальну картину фонетичних рис говірок Центрального Поділля вималювати складно, оскільки матеріалом для аналізу була лише термінологія традиційних народних ремесел. У подальшому перспективним буде аналіз фонетичних явищ на матеріалі різних тематичних груп лексики, що дозволить узагальнити фонетичні риси досліджуваних говірок.

References

Bulakhovs'kyu, Leonid. "Protetychni pryholosni (Prosthetic Consonants)." *Vybrani pratsi v 5 tomakh. T. 2. (Selected Works in Five Volumes. V. 2)*. Kyjiv: Naukova dumka, 1977. 268–271. Print.

Dzdznelivs'kyj, Josyp. *Konspekt leksiy z kursu ukrayins'koyi dialektolohiyi (Synopsis of Lectures on the Ukrainian Dialects)*. Uzhhorod, 1966. Print.

Grytsenko, Pavlo. *Areal'ne varyyuvannya leksyky (Areal Vocabulary Variation)*. Kyjiv: Naukova dumka, 1990. Print.

Martynova, Hanna. *Seredn'o naddniprozans'kyj dialekt. Fonolohiya i fonetyka (Middle Dnipro dialect. Fonology and Phonetics)*. Cherkasy: Tyasmyn, 2003. Print.

Nazarova, Tetiana. "Nekotorue osobennosti vokalizma ukraynskikh pravoberezhnopoles'skikh hovorov (Some Features of Vocalism of Ukrainian Right-Bank Polissia Dialects)". *Poles'e: Sbornyk statey (Polissia: Collection of Articles)*. Moskva: Nauka, 1968. 90–93. Print.

Ostash, Nadia. "Pro deyaki fonetychni yavyscha v Kholms'kykh hovirkakh (Some Phonetic Phenomena in the Kholm'sk Dialects)". *Filolohichni nauky. Movoznavstvo (Linguistics)*. 1 (2013): 85–90. Print.

Shylo, Havrylo. "Yavysche protezy v slov'yans'kykh movakh (The Phenomenon of Protheses in Slavic Languages)". *Voprosy slavyanskoho yazukoznannya (Issues of Slavic Linguistics)*. L'vov: Izdanye l'vovskoho hosydarstvennoho universiteta, 1949 (Kn. 2). 229–248. Print.

Yusikova, Olena. "Iz sposterezhennya nad systemoyu holosnykh fonem u pol's'kykh hovirkakh (From the Observation of the System of Vowel Phonemes in Polish Dialects)". *Volyn'-Zhytomyrshchyna: Istoryko-filolohichnyj zbirnyk z rehional'nykh pytan' (Volyn'-Zhytomyr Regions: Historical and Philological Collection of Regional Issues)*. 22 (2010): 310–317. Print.

Zakrev'ska, Jaroslava. "Yavysche protezy v zakhidnykh hovorakh ukrayins'koyi movy (The Phenomenon of Protheses in the Western Ukrainian Dialects)". *Doslidzhennya i materialy z ukrayins'koyi movy. (Research and Materials on the Ukrainian Language)*. Vol. 4. (1961): 66–73. Print.

Zales'kyj, Anton. "Z istoriyi ukrayins'koho vokalizmu (History of Ukrainian Vocalism)". *Movoznavstvo (Linguistics)*. 5 (1968): 25–28. Print.

Zhylko, Fedot. *Narysy z dialektolohiyi ukrayins'koyi movy (Essays on the Ukrainian Dialects)*. Kyjiv: Radyans'ka shkola, 1966. Print.

Надійшла до редакції 13 квітня 2016 року.

SOME PHONETIC PHENOMENA IN THE CENTRAL PODILLIA DIALECT (BASED ON THE TERMINOLOGY OF TRADITIONAL FOLK CRAFTS)

Hanna Kraiev'ska

Department of Ukrainian Philology, Vinnytsia National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsia, Ukraine.

Abstract

Background: In the reviewed paper we attempted to investigate the phonetic variation of the Central Podillia dialect on the example of some linguistic phenomena. We found out that many linguists studied the phonetic variation based on the Ukrainians' dialect speech. However, they did not study the terminology of folk crafts of the Central Podillia dialects, that's why we aim to describe the sound differences of the lexical units of this area.

Purpose: The purpose of the analysis is to determine some phonetic phenomena of the Central Podillia dialect. First of all, there are changes within the stable word length (metathesis, substantive changes of one sound in the stable surround sound), and changes, accompanied by the word elongation or contraction (prosthesis, epenthesis, elision).

Results: The analyzed dialects widely present the consonant changes within the stable word length ($e \rightarrow r$, $m \rightarrow \delta$, $c \rightarrow u$, $z \rightarrow \text{ж} \dots$).

The performed study characterizes the Central Podillia dialects by the vowel change within a stable word length – 5 cases.

Sound changes are typical for the analyzed dialects affecting the dynamics of the word length (prosthetic sounds - [r], [b], [й], [i], [и]).

In opposition to the phonetic processes that help to increase the length of the word, we observe the loss of the sound in the middle of the word in the Central Podillia dialects (reduction – [o], [й], [b]).

Discussion: The analysis of some phonetic phenomena of the Central Podillia dialects proved the existence of phonetic features typical for the South-Western dialect. However, we determined the local sound differences of this area, which confirm the identity of the language of this region.

Keywords: Central Podillia dialect, phonetic variation, terminology of folk crafts.

Vitae

Hanna Kraiev'ska is candidate of philological sciences, associate professor. Her areas of research interests include dialectology, lexicology, lexicographic, linguistic geography.

Correspondence: krauewska@yandex.ru